

TURLI SIBLING MAQOMIDAGI O'SMIRLARNING NIZOLI VAZIYATDAGI XULQ USLUBINI O'ZIGA XOSLIGI

G'ayibova Nargiza Anorbaevna

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi Din psixologiyasi va pedagogika kafedrasida v.b.dotsenti psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Maqola o'smirlar sibling maqomining tengdoshlari bilan shaxslararo munosabatlarga ta'sirini ilmiy asoslash va har tomonlama o'rganishga, shuningdek, ularning ijtimoiy-psixologik xususiyatlaridagi farqlarni tasniflashga bag'ishlangan. Unda oilaviy munosabatlarning, jumladan, sibling munosabatlarning shaxs shakllanishidagi o'rni hamda turli sibling maqomidagi o'smirlarning nizoli vaziyatlardagi xulq-atvorining o'ziga xos ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: oila, o'smir, sibling maqomi, nizoli vaziyat, shaxslararo munosabatlar, raqobat, hamkorlik, murosa, yon bosish, nizodan qochish,

ОСОБЕННОСТИ СТИЛЯ ПОВЕДЕНИЯ В КОНФЛИКТНЫХ СИТУАЦИЯХ ПОДРОСТКОВ С РАЗНЫМ СИБЛИНГОВЫМ СТАТУСОМ

Гайбова Наргиза Анорбаевна

Международная исламская академия Узбекистана, Доцент кафедры "Психология религии и педагогика", доктор философии психологических наук (PhD)

Аннотация. Статья посвящена научному обоснованию и всестороннему изучению влияния siblingового статуса подростков на межличностные отношения со сверстниками, а также классификации различий их социально-психологических характеристик. Описывается роль семейных отношений, в том числе siblingовых отношений, в формировании личности, а также особенности социально-психологического поведения подростков с разным siblingовым статусом в конфликтных ситуациях.

Опорные понятия: семья, подросток, siblingовый статус, конфликтная ситуация, межличностные отношения, конкуренция, сотрудничество, компромисс, компромисс, избегание конфликта

FEATURES OF THE STYLE OF BEHAVIOR IN CONFLICT SITUATIONS OF ADOLESCENTS WITH DIFFERENT SIBLING STATUS

Gaibova Nargiza Anorbaevna

Doctor of Philosophy of Psychological Sciences (PhD), Associate professor (PhD) of the Department of «Religious psychology and pedagogy» of the International Islamic Academy of Uzbekistan

Annotation: The article is devoted to the scientific substantiation and comprehensive study of the influence of the sibling status of adolescents on interpersonal relationships with peers, as well as the classification of differences in their socio-psychological characteristics. The role of family relations, including sibling relations, in the formation of personality is described, as well as the features of the socio-psychological behavior of adolescents with different sibling status in conflict situations.

Key words: family, adolescent, sibling status, conflict situation, interpersonal relationships, competition, cooperation, compromise, compromise, conflict avoidance.

Oila - har bir shaxsda ilk yoshligidan boshlab shakllanadigan insoniy fazilatlar, ezgu-istaklar, qadriyatlar kamol topadigan, ming yillar davomida shakllangan xalqning qadriyatlari va ma'naviy merosi ravnag'ini ta'minlovchi tarbiya maskanidir. Ota-onalar munosabatlarida namoyon bo'luvchi o'zaro hurmat, mehr-oqibat, halollik, poklik, mehnatsevarlik, insonparvarlik kabi oliy toifadagi qadriyatlar ularning o'zaro munosabatlarida uyg'unlasha borib, oilaviy munosabatlar maromini, oiladagi ijobiy muhitni vujudga keltiradi.

Oilada shakllangan va sayqal topgan muloqot hamda nizoli vaziyatlardagi xulq uslubi farzandning oiladan tashqaridagi murakkab shaxslararo munosabatlarda o'z aksini topadi, xususan, tengdoshlari bilan bo'lgan munosabatlarida namoyon bo'ladi. Ma'lumki, o'smirlar davrida tengdoshlar bilan muloqot yetakchi faoliyat bo'lib, mazkur shaxslararo munosabat tenglikka asoslanib, o'smir bunda o'ziga xos ijtimoiy munosabatlar maktabini o'taydi. Bu davrda do'stlar bola uchun ota-ona va boshqa oila a'zolaridan ko'ra muhimroq bo'ladi.

Ijtimoiy hayotda, xususan oilaviy munosabatlarda ham ayrim alohida nizolar, o'zaro kelishmovchiliklarni bo'lib turishi muqarrar. Shuning uchun ba'zan olimlar ziddiyat yoki nizolarning nafaqat salbiy, balki ijobiy tomonlari ham bo'lishi mumkinligini ochiq e'tirof etadilar. Masalan, G.Andreeva ayrim ziddiyatlarning konstruktiv oqibatlari to'g'risida yozadi. Uning fikricha, ba'zan ikki shaxs o'rtasida kelib chiqqan nizo ularning istiqbolda to'g'ri xulosa chiqarib, shunday harakatni boshqa qaytarmaslikka, omilkorlikka, xushyorlikka undaydi. Yoki bir qarashda tanbehga asoslangan shaxslararo ziddiyat shaxsni o'z ustida muttasil ishlashga, o'z xulqini o'zi tuzatishiga sabab bo'ladi.

Oilada bir necha farzand bo'lgach, ularning orasida nizoli vaziyatlar vujudga kelishi mumkin.

Ana shunday vaziyatlarda har bir sibling maqomining o'ziga xos jihatlarini o'rganish uchun "Oiladagi o'zaro kelishmovchiliklarga asosan kim sababchi bo'ladi, deb o'ylaysiz?", degan savolimizga olingan javoblardan o'smirlar o'zini nizoda aybdor sanab, o'z aybini ma'lum ma'noda anglashlari aniqlandi. O'rtancha farzandlar o'zlaridan keyingi o'rinda, ko'proq akasi yoki opalarini nizoning bosh sababchisi qilib ko'rsatganlar. Sibling maqomi bo'yicha salmoqli tahlilni amalga oshirgan olim A.Adlerning fikricha, o'rtancha farzandlar oilada o'zidan kichiklarga nisbatan katta akasi yoki opasi bilan ko'proq tortishuvga boradilar. Olima A.Qodirovaning tadqiqot ishi natijalari ham nizoni keltirib chiqaradigan munosabatlar uka, singildan ko'ra, aka yoki opaga yo'nalganligini ko'rsatadi.

"Oilangizda nizoli vaziyatni bartaraf etishda birinchi bo'lib kim yon bosadi?" degan savolimizga berilgan javobdan to'ng'ich farzandlarning oiladagi shaxslararo munosabatlarda, nizoli vaziyatlardagi xulq uslubining o'ziga xosligini ko'rish mumkin. To'ng'ich farzand maqomidagi o'smirlar bu savolga boshqa sibling maqomidagilarga nisbatan ikki baravar ko'proq "o'zim" javobini belgilaganlar. Bu to'ng'ich farzandlarning bolaligidan ota-onasining munosabatlarini yomon tomonga o'zgarishidan xavotirlanishini, ota-onalarining qistovi yoki farzandlarning kattasi ekanligidan nizoli vaziyatni bartaraf etishni vazifasi, deb bilgani uchun kichiklarga yon bosib o'rganganligini ko'rsatadi.

Tengdoshlari bilan bo'ladigan shaxslararo munosabatlar sohasida vujudga keladigan nizolar o'smirlar tomonidan emotsional affektiv tarzda qabul qilinadi. Bu esa barkamol shaxs kamolotiga to'sqinlik qilib, o'smirlarning hayotiy faoliyati samarasizligiga sabab bo'lishi mumkin. Shunga ko'ra, o'smirlarning tengqurlari bilan bo'ladigan shaxslararo munosabatlariga ta'sir etuvchi omillar qatorida uning sibling maqomi ta'sirini ilmiy jihatdan o'rganish o'ta muhim masalalardan biridir. Shuning uchun ham biz tadqiqotimiz vazifalaridan biri sifatida turli sibling maqomidagi o'smirlarning nizoli vaziyatdagi xulq uslubini o'rganishni belgilab olgan edik. Shu maqsadida biz tadqiqotimizda amerikalik sotsiolog K.Tomasning shaxs so'rovnomasi yordamida har bir sibling maqomidagi, ya'ni to'ng'ich, o'rtancha, kenja va yolg'iz farzandlarning nizoli vaziyatdagi xulq uslubini o'rgandik. So'rovnoma javoblari asosida turli sibling maqomidagi o'smirlarning hamkorlikka yoki raqobatga moyilligi, murosaga (kompromiss, yon bosishga) tayyorligi, nizolardan qochishi yoki ularni keskinlashtirishga intilishi kabi sifatning namoyon bo'lish darajasini aniqladik.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, yolg'iz farzandlar natijalari boshqa sibling maqomidagilar natijalaridan, ayniqsa o'rtancha farzandlar natijalaridan ko'pgina shkalalarda farq qiladi. Bizningcha, bunga sabab, o'rtancha farzand sibling munosabatlari va maqomi yolg'iz farzand sibling maqomidan tubdan farq qilishida bo'lsa kerak. Chunki o'rtancha farzand o'zidan katta aka yoki opasi va o'zidan kichiklarga uka yoki singlisi bilan sibling munosabatlarga kirishadi.

Tadqiqot ishida o'smirlarning nizoli vaziyatdagi xulq uslubini o'rganish natijalarini Mann-Whitney-U mezonini bo'yicha qiyosiy tahlili amalga oshirildi va quyidagi xulosalar olindi:

1. Yolg'iz farzandlar natijalari boshqa sibling maqomidagilar natijalaridan, ayniqsa, o'rtancha farzandlar natijalaridan raqobat, murosaliqlik, moslashuvchanlik shkalalarida farq qiladi.

2. Raqobat shkalasida oilada sibling munosabatlarga ega o'smirlar, ya'ni to'ng'ich, o'rtancha, kenja farzandlar bilan yolg'iz farzandlar natijalarida ahamiyatli farqlar kuzatildi. Bu yolg'iz farzandlarda nizoli vaziyatlarda raqobat qilish sibling munosabatlarga ega o'smirlarga nisbatan yuqori ekanini bildiradi.

3. Murosaliqlik shkalasida ahamiyatli farqlar o'rtancha, kenja va yolg'iz farzandlar natijalari qiyosiy tahlilida kuzatildi. Bunga ko'ra, o'rtancha va kenja farzandlarda murosaliqlik qilish yolg'izlarga nisbatan yuqori ekan.

4. Tortishuvdan qochish shkalasi bo'yicha o'rtancha va kenja farzandlar natijalarining qiyosiy tahliliga ko'ra, ahamiyatli farq kuzatildi, ya'ni nizoli vaziyatlardan qochish o'rtancha farzandlarda kenja farzandlarga nisbatan yuqori ekanini aniqlandi.

5. Moslashish shkalasi bo'yicha olingan natijalar tahliliga ko'ra, yolg'iz farzandlarga nisbatan nizoli vaziyatga moslashish o'rtancha farzandlarda yuqori ekanini aniqlandi. Sibling munosabatlarni ijobiy saqlash gohida boladan yon bosishni, o'z manfaatidan kechib bo'lsa-da nizoni hal qilishni talab etadi. Bundan xulosaga kelish mumkinki, sibling munosabatlarga ega bo'lgan o'smirlarda moslashish, yon bosish sifatleri yolg'iz farzandlarga nisbatan yuqori.

Tadqiqotdan olingan natijalardan shuni xulosa qilish mumkinki, o'smirlarning nizoli vaziyatdagi xulqi uslubiga uning sibling maqomi va oiladagi mavqeining ayrim jihatlarini ta'sir ko'rsatgan ekan. Ayniqsa, bu ta'sir sibling munosabatlardan xoli bo'lgan yolg'iz farzandlar xulqida yaqqolroq namoyon bo'lishiga guvoh bo'ldik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Адлер А. Как управлять стремлением к превосходству / Возрастная психология: Детство, отрочество, юность: Хрестоматия: Учеб. пособие для студ. пед. вузов – М.: "Академия", 2000. – 624 с.

Anorbayevna G.N. Influence of the sibling status of teenagers on interpersonal relations // European journal of education and applied psychology. – 2016. – №. 2. – С. 68-69.

Зырянова Н.М. Ранние сиблинговые исследования [Элек.ресурс] // Психологические исследования: электрон. науч. журн. 2008. N 2(2).

Крейг Г. Психология развития.– СПб.: Питер, 2000.– 992с.

- Karimova V., G'ayibova N. Oila psixologiyasi. // O'quv qo'llanma. – T., 2022. 232 b.
G'ayibova N.A. Sibling maqomi va uning o'smir shaxslararo munosabatlariga ta'siri. Monografiya. – T.: 2020 – 114 b.
Гайибова Н. А. ТЕХНОЛОГИЯ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ С ДЕВИАНТНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ //International scientific review. – 2020. – №. LXXIV.
Gayibova N. A. Influence of the sibling statute's of teenagers on interpersonal relations //European Journal of Education and Applied Psychology. – 2016. – №. 2. – С. 68-69.
Gayibova N. A. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE FORMATION OF SIBLING RELATIONSHIPS IN ADOLESCENTS.
Khamidovna K. Z. et al. Psychological Aspects Of The Development Of Ecological Ideas Among Students //Psychology and Education Journal. – 2021. – T. 58. – №. 2. – С. 7812-7818.